

ÉVFORDULÓK

Brunszvik Teréz emlékezete

225 éve Pozsonyban született Korompai Brunszvik Antal gróf és Seeberg Anna bárónő leánya: Brunszvik Teréz. Óvodai nevelésünk megteremtője ő, ezen kívül a magyar nevelés lelkes harcosa, a magyar reformkor egyik nagy alakja. Neki köszönhetően ma már természetes az, hogy gyermekeink az édesanya munkábaállásától kezdve az iskolakezdésig (3-7 éves korig) az óvoda biztonságát jelentő falai között tölthetik idejüket, s részesülhetnek az életkoruknak megfelelő oktatásban, nevelésben.

Tevékenységét már élete során is több szakember kísérte figyelemmel, s értékelte próbálkozásait, úttörő – reformer – elképzeléseit. Az 1960–1970-es években pedig már a neveléstörténet kutatói is feltárták, elemezték kitartó – megújulásra képes – erőfeszítéseit, különös tekintettel a magyar nevelés megteremtésére és az óvodaalapító és szervező munkájára. Ez a két, alapvetően fontos elképzelése végigkísérte az életét, s ezzel kapcsolatos terveit kitartással, küzdelemmel nagyrészt meg is valósította.

1775. július 27-én hajnali négy óraker született meg Brunszvik Teréz, s nyolc nap múlva már keresztvíz alá is tartotta Mária Terézia, akiről élete végéig eszményített alakot őriz. A róla készült festmények – a martonvásári Brunszvik-kastély falán – hűen tükrözik alakját: derűt, méltóságjelenséget sugároznak. Mária Terézia, aki megszervezte a közoktatásügyet, bölcs uralkodónője egy nagy birodalomnak, fenséges, de közvetlen is. Mindezekon kívül pedig az ő közbenjárására jött létre a házasság Teréz szülei között!

Tetteinek megértéséhez ismerjük meg családi hátterét, amely fundamentum és hajtóerő, szellemi iránymutatás is egyben számára. Ez a légkör alapozta, fejlesztette, formálta egyéniségét, s amelyben kiemelt szerepe volt a felvilágosult apának. Brunszvik Antal hitt a nevelés hatásában, meggyőződéses reformer, ráadásul zeneértő, sőt zenerajongó. Nyitott, befogadó az emberek problémái iránt és végtelenségig adakozó.

Gyermekeit korán (3 évesen) zongorához ülteti, megismerteti vele a nagy görög gondolkodókat is, a tanítón s a nevelőnőn kívül angol tanárt is fogad mellé. Teréz rajongással szereti, tiszteli apját, akinek élete, gondolatai mintát adnak számára. Az édesanyja kemény és józan, gyakorlatias és a fukarságig takarékos. Ő az, aki a vagyont óvja, minden áron gyarapítja. Leányának lelki sorsát is vasmarokkal tartja kézben. Gyermekeit ő tanítja franciára. Mária Terézia korában ugyanis a társaságbeliséghez szorosan hozzátartozott a francia nyelvtudás. E két, egymástól oly távoli nevelési gyakorlat hatása alatt állt a gyermek Teréz.

Az ifjú Teréz lelkesen és aggodva figyelte apja reformtörekvéseit. 1787-ben egy előkelő bécsi nevelőintézetbe kerül, 12 évesen. Átéli a magányt, a különbözőséget, és ezek már ekkor arra sarkallják, hogy egyénisége megőrzése mellett, formálja önmagát. Eredményes volt zenei tanulmánya és a kötelező tantárgyakon kívül még olasz nyelvet is tanult. A Brunszvik család igen sok időt töltött a martonvásári kastélyban. Hogyan is került birtokukba ez a Fejér megyei, kezdetben nem éppen ideális viszonyokkal rendelkező birtok? Kezdetben, az 1700-as években csupán bérlő, majd más birtokért cserébe meg is szerzi a családi birtokot.

Teréz Naplójából tudjuk, hogy nagyapja (Brunszvik Antal) vásárolta a nagyrészt vízzel borított pusztaságot, melynek helyzetében, földrajzi adottságaiban rejlő lehetőségeket ismerte fel talán az okos és tevékeny ember? Rendkívüli erőfeszítések után felépítette az uradalmi épületeket és a hozzá tartozó lakóházakat, ahova parasztcsaládokat telepített. Elkészültek az istállók, a kertész és bírői ház is. Teréz édesanyja is kivette a részét a birtokrendezésből: az ő gondolata volt, hogy a nagy hasznosítatlan vizes területeket átalakítsák jövedelmező rétekké.

Brunszvik Teréz (Barabás Miklós)

Mindezt meg is valósította, mégpedig – Teréz Naplója szerint – mérnöki segítség nélkül. Így a második nemzedék tette igazán rendezetté és mintabirtokká Martonvásárt.

Az 1788–1789-es évek politikai változásai megnehezítették Brunszvik Antal életét. A hangulat viharossá vált, elvadult viták, szónoklatok hangzottak el, melyeket több ízben Teréz is végighallgatott. A sok pipafüstben eltöltött éjszaka, az indulatok csillapítására tett, és a testi-lelki erőfeszítések aláásták Brunszvik Antal – egyébként sem erős tüdejű – egészségét. Utolsó tervezete – amit elő is terjesztett az 1790–1791. évi diétán – magyar anyanyelvű, nemzeti szellemű nevelésről, állami leányiskolákról és azok megszervezéséről szólt. Az országgyűlés ugyan elfogadta ezt, de a megvalósítására már nem kerülhetett sor. Brunszvik Antal 1792-ben halt meg a Nagyszombathoz közeli fehéregyházi villájában. Az utolsó hónapokban még szorosabbá vált a kapcsolat az apa és Teréz között, a halott apa alakja pedig még nagyobbra nő lelkében.

Az 1799-es évben útra kelnek a család nőtagjai s elköltöznek Bécsbe. Az anya célja az, hogy bemutassa az eladósorban levő leányait a birodalmi főváros társaságának. Az özvegy hű marad önmagához. A szegényes ruhatár azonban nem hűtötte le Teréz boldogságát: anyja ugyanis Beethovent akarja felkérni, hogy bécsi tartózkodásuk alatt vállalja el a két grófnő zenei oktatását. A meghallgatás után a nagy művész elvállalja tanítását. A Memoárokból tudjuk, hogy Beethoven nem csupán a zeneórára járt el Terézékhez, hanem az is előfordult, hogy a nap nagy részét ott töltötte a családnál. Akkoriban kötötték azt a szívélyes és bensőséges barátságot, amely Teréz életének végéig tartott. Közvetlenül nem bizonyítható, ám valószínű az, hogy Beethoven a Brunszvik család vendégeként egyszer, esetleg többször is megfordult Martonvásáron. Erre négy magyarországi látogatása is nyújthatott lehetőséget. A kapcsolat a nagy művész és Brunszvik család között mély, erős barátsággá kovácsolódott az idők során, és Beethoven művei közül hármata a Brunszvikoknak ajánlott.

Beethoven 1827-ben bekövetkezett halála után megindult a találgatás a titokzatos „halhatatlan kedves” kilétéről. Többféle vélemény is napvilágot látott, de a legelfogadottabb: Czeke Marianne-é, aki hatalmas kutatómunkája során kifejtette s bizonyította, hogy Teréz nem volt, nem lehetett a „halhatatlan kedves”, bár ezt teljességgel máig sem tudjuk.

Brunszvik Teréz munkásságának, pedagógiai tevékenységének meghatározója, megalapozója, hogy szinte gyermekkorától kezdve egyfajta életprogramot állít fel önmagának. Szereti az embereket és ezt először a saját családjában érezteti. Mindenkinek az anyja szeretne lenni. Így a nevelésügy lesz az a terület, melyben eszményeit valóra váltja. Húga megözvegyülése után részt vállal a gyermekek neveléséből is. 1808-ban Yverdonban felkeresi személyesen Pestalozzit, hogy nevelési tanácsokat kérjen tőle.

Brunszvik Teréz hatalmas lelki erőtartaléka segíti át azon a nehéz időszakon, amit a családi viszályok s a meg nem értés okozott. Áhítatos istenhite és ébredező hivatástudata is segíti ebben. Ekkor kezdődik meg az az átalakulás a személyiségében, mely az eddigi szenvedélyes, ugyanakkor önmagába süppedő lényét átalakítja a világ felé kitérűlő, nyitott, nemes tevékenységre hivatott gazdag személyiséggé. Egyre inkább erősödik benne a nevelés mindenhatóságába vetett hit. Pestalozzin kívül Herbart és Rousseau munkáját tekinti iránymutatásnak, amelyekből válogat és a célszerűséget figyelembe véve alkalmazza azokat saját elképzeléseiben, húga gyermekeinek nevelési gyakorlatában.

1817-ben és a rákövetkező évben is éhínség sújtja Magyarországot. Brunszvik Teréz – kinek lelkében rémület és szájalom volt – azonnal cselekszik. Együttérzéstől áthatva jótékonsági nőegyletet szervez, amelynek bevételét igen okosan munkásotthonok, szegényházak és elsősorban gyermekfoglalkoztatók megépítésére fordítja. Már ebben az időszakban foglalkoztatja az a terv – amit nagy kitartással szorgalmazott –, hogy a leánygyermeknél olyan mesterségbeli vagy kézügyességbeli készséget kell kifejleszteni, amivel – amennyiben az szükséges – gondoskodni tudnak magukról. Felveti a kenyérkereső, sőt a szellemi pályára alkalmas nő fogalmát is, abban az időben, amikor ez meglehetősen merésznek számított.

Ösztönzésére a pesti Nőegylet árva és elhagyott, veszélyeztetett gyermekek számára szorgalomiskolát létesít. Amikor Pestalozzi és Wilderspin pedagógiai munkájának alapján *kisgyermekeket óvó intézetet* kíván létrehozni környezetének ellenállásába ütközik, de hajthatatlan és elszánt marad. Küzdelme győzelemmel végződik: 1828. június 1-jén, Budán a Mikó utcában, Brunszvik Teréz kezdeményezésére megnyitja kapuit az *első magyarországi óvoda*.

1828-ban még kevés európai város dicsekedhetett effajta intézménnyel, a Habsburg-monarchia területén az első a budai „*angyalkert*” volt. Samuel Wilderspin 1823-ban adta közre első munkáját a kisgyermek neveléséről. Ennek Werheimer-féle fordítása adta a példát Brunsvik Teréznek és ez a mű ösztönözte arra, hogy ezt az új nevelési intézményt meghonosítsa hazánkban. Az angliai példa hatására itthon is létre kívánt hozni olyan egyesületet, melynek feladata az óvodai nevelés elterjesztése, szervezése. 1828-ban kezd létrejönni csíráiban a hazai egyesület, mely az első intézmény körül található pártoló szervezetekből alakult ki „az intézetek egyesülete” néven (korábbi neve: „nemzeti egyesület a kisdedek koránti nevelésére nézve, gyám és képző intézetek által”).

Brunsvik Teréz terve az, hogy a budai és pesti kisdedovók mintájára az ország más városaiban is létesüljenek óvodák. E tekintetben első eredménye a beszercebányai óvoda megnyitása volt, és ezt követte még két pozsonyi, majd egy kolozsvári is, 1830-ban. Az angyalkertet kétéves kortól hétéves korig látogathatták a gyermekek, utolsó évben elemi ismereteket sajátítva el. Ennek különösen a szegényebb népréteg gyermekei között volt jelentősége, mivel ők nem juthattak el az alsó fokú iskolába. Így hát már az „óvoda” elvégzése után hasznos tagjává váltak a családnak, illetve a háztartásnak. Szintén angliai mintára férfi tanítók látták el az angyalkert vezetését, Brunsvik Teréz azonban már az első intézmény megalapításakor hangsúlyozta, hogy erre a feladatra elsősorban a nők alkalmasak. A foglalkozások imákkal és énekekkel kezdődtek, majd világi ismereteket nyújtott a tananyag. A játék ekkor már a napi tevékenységnek hozzátartozóan csupán negyedét tette ki. Yverdoni tapasztalatai alapján Teréz a játékot – ezt a legösztönösebb tevékenységet – igen fontosnak tartotta. Többször hangsúlyozza is, hogy a gyermekeknek ne kelljen sokat dolgozniuk, és a legtöbb idő a játéknak legyen. Pestalozzi hatását tükrözi az alaktan, az ábrázoltatás és szemléletesség.

Brunsvik Teréznek átfogó pedagógiai terve volt: az angyalkert után a második nevelési intézmény, amit létrehozott a krisztinavárosi ipariskola, vagy ahogyan akkoriban nevezték: „kézmű iskola” a naphozzat dolgozó szülők nagyobb gyermekei számára. Az apja szellemében működő nevelőintézetet főleg a nemes lányok részére tervezi, *cselédiskolája* pedig valóban a nemesség és a jómódú polgárság érdekeit szolgálja. Ez utóbbi iskolatípus Reed lelkész hatására, illetve ösztönzésére jött létre, mivel szerinte a cseléd is hozzátartozik a gyermek életéhez és ezért fontos megalapozott erkölce és bizonyos fokú tanultsága is. Ez az intézmény mindössze egy évig állt fenn.

Teréz azon is gondolkodott, hogyan lehetne az anyákat alkalmassá tenni a gyermekeik nevelésére „... a tudatlan és durva anya mindig csak vadócokat fog nevelni... és az ilyen jellemtelenül, logikátlanul támolyog végig az életen...”

A csapás után, amit a Nádor rendelkezése jelentett számára – miszerint Teréz kezéből kivetszi az Egyesület irányítását – rengeteget utazik. Küzd az elképzeléseinek megvalósításáért, eszméiért. Külföldi útjain többször vele tart unokahúga: Teleki Blanka is. Drezda, München, majd Stuttgart; Svájc után Itália, Franciaország és Anglia. Ezek az útjain nem csupán arra törekszik, hogy ott is szorgalmazza az új óvodák létesítését, hanem tanulmányozta is a már meglévő óvodákat. Tapasztalatait feljegyezte, s igyekezett azokat hasznosítani a magyar óvodák munkájában. Amíg más országokban tapasztalatokat gyűjt, tanulmányozza az egyéb nevelési lehetőségeket is, addig itthon kedvező fordulatot vesz a nevelés ügye. Festetics Leó gróf és Bezerédj felkarolta az óvodáügyet: így jöhetett létre két mintaóvoda és a tolnai képezde. Az Európában is első óvóképző intézetbe Tolnán csak férfiakat vettek fel. A Kisdednevelő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1845-ben készíti el a szabályzatot az óvóképzésről, 1892-től már csak leány növendékeket vesznek fel az intézménybe. Egyéniségének közvetlen hatása családjá egyik tagjára volt a legerősebb: unokahúga, Teleki Blanka grófnő az ő útmutatásai alapján nyitotta meg Pesten 1846-ban az *első magyar leánynevelő intézetet*.

Brunsvik Teréz pedagógiai munkássága nem ért véget az óvoda alapításokkal, óvóképzéssel. Életének talán kevésbé látványos és sikeres része a nőnevelés, illetve a nőnevelés reformjával kapcsolatos tevékenysége. Elsősorban emlékirataiból, naplójából és jegyzeteiből, valamint kortársainak megemlékezéseiből tudjuk, hogy a nőnevelés reformja szinte egész életén át foglalkoztatta, így joggal mondhatjuk őt a magyar nőnevelés egyik úttörőjének s egyben ihletőjének. Egyik legkövetkezetesebb híve a női nem egyenjogúsításának. Pestalozsihoz hasonlóan ő is eszményíti és a nevelés ősforrásának tekinti a családfanyát.

Utolsó éveiben is írja az eseményeket, melyek vele történnek meg, reményeit, csalódásait. Nyolcvannégy éves korában van még benne annyi erő, szellemi frissesség, hogy Drezdába utazzon. Megéri még azt az országgyűlést is, melytől a nevelésügy felkarolását várja – de – hiába. Az országgyűlés halála hónapjában ér véget.

Nem a martonvásári „idegenek között” érte a halál; báró Forray Andrásné dukai birtokán halt meg 1861-ben 86 évesen.

Tevékenysége igen sokrétű volt, s jelentőset alkotott a pedagógia és közéleti tevékenység más területein is, de valamennyi közül a legmaradandóbbnak az bizonyult, amit az óvodai nevelés meghonosítása és elterjesztése érdekében tett. Talán pontosan ezért érzem méltánytalanul kevésnek azt és ahogyan napjainkban nevével találkozhatunk. A teljesség igénye nélkül sorolom fel azokat a helyeket, ahol nevével „fémjelzik” az intézményt. (1) Budapest, Brunsvik Teréz Napköziotthonos óvoda [Bp., Attila út 89.]; (2) Budapest, Erzsébetvárosi Gr. Brunsvik Teréz óvodavédő Egyesület; (3) Körös Főiskola Brunsvik Teréz Óvóképző Intézete [Békéscsaba]; (4) Tessedik Sámuel Főiskola Brunsvik Teréz Óvóképző Intézete; (5) Vecsés, Brunsvik Teréz Óvoda [Vecsés, Telepi út 41–43.]

Természetesen az ő nevét viseli a martonvásári Óvodatörténeti Múzeum is, és ami a ma óvónőjének igazi büszkeség, érdem, hogy a pedagógiai munkáért egybeként a Brunsvik Teréz-díjat veheti át.

Ha mozaikszerűen is, de e rövid emlékeztető is igazolja azt, hogy nem volt könnyű életút Brunsvik Terézé. Nemes célt, kitartó, jó munkával szolgált. Amennyiben a 8-as számú főúton Körmen felé utazunk, ahol a 84-es út keresztezi a főutat, található Duka község. A falu temetőjében alussza örök álmát Brunsvik Teréz grófnő, rokonai sírboltjában. Utazásunk közben pihenünk meg, menjünk be a falu temetőjébe, keressük fel sírját, s emlékezzünk az első óvoda megalapítójára!

Molnár Márta

Irodalom: Brunsvik Teréz pedagógiai munkássága. Tankönyvkiadó, Bp., 1962.; *Dániel Anna*: Teréz küldetése. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1986.; „Ezer éves a magyarországi iskola” Veszprém megyei neveléstörténelmi tanulmányok, Veszprém megyei Pedagógiai Intézet. Veszprém, 1995.; *Élet és Tudomány* 1990. VII. 6.; *Kelemen Elemér*: Ezeréves a magyar iskola. Lapok a neveléstörténetből. Kiadja a Pedagógusok Szakszervezete Országos Irodája, 1994.; *Lázár István*: S középen ott a Velencei-tó... Móra Könyvkiadó 1979.; Neveléstörténelem. A tanító és a Tanítóképző Intézetek V. osztályának számára. Bp. A Szent István Társulat kiadása. Bp., 1945.

Kettőszáz éve született a szlovén himnusz költője, France Prešeren¹

Az idén a legnagyobb szlovén költő születésének kétszázadik évfordulóját ünnepeljük, az elmúlt évben a halálának 150-ik évfordulójára emlékeztünk. Prešeren helye a szlovén kultúrában és szerepe a nemzet tudat alakításában olyan jelentős, hogy Szlovéniában úgy döntöttek, 2000 legyen Prešeren, és a szlovén kultúra éve. Miért volt Prešeren munkássága a szlovén nép nyelvének és irodalmának sarokköve?

Prešeren a szlovén költészet első klasszikusa, akinek munkássága a fejlett európai költészet élvonalába tartozik. Ő volt az első, aki szuverén módon átlépte a provinciális irodalom határait, az addigi tanító jellegű költészetet autonóm művészetté alakította át. Prešeren munkásságának jelentőségét emeli, hogy nem egy csoportos, generációs áttörést jelentett, hanem egy magányos, személyes vívmányt.

A szlovének a róluk szóló első írott emlékek óta – a VIII. századtól egészen 1990-ig – mindig a szomszédos nagyobb népcsoportok uralma alatt éltek, nagy, többnemzetiségű és több-

¹ Elhangzott 2000. február 6-án a Budapesti Szlovének Egyesületében, a szlovén kultúra ünnepe alkalmából.